

บทที่ ๓

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโรคตามหลักเวชกรรมแนวพุทธ กับการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์แผนไทย

การศึกษาในบทนี้ ผู้วิจัยได้พบเห็นประเด็นต่างๆ ที่ที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างโรคกับหลักเวชกรรมและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์แผนไทย ความสัมพันธ์ระหว่างโรคทางกายกับหลักเวชกรรมในพระไตรปิฎก ความสัมพันธ์ระหว่างโรคทางใจกับหลักเวชกรรมในพระไตรปิฎก พุทธวิธีการบำบัดรักษาโรคทั่วไป การบำบัดรักษาโรคด้วยพุทธโอสธ การบำบัดรักษาโรคด้วยธรรมโอสธ และการบำบัดรักษาโรคด้วยสังฆโอสธ เป็นประเด็นที่ควรนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ตามลำดับหัวข้อต่อไป

๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างโรคตามหลักเวชกรรมแนวพุทธกับการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์แผนไทย

๓.๑.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างโรคตามหลักเวชกรรมแนวพุทธกับการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์แผนไทยนั้น ผู้ที่จะเป็นแพทย์ต้องเรียนรู้ที่ตั้งแรกเกิดของโรค รู้จักชื่อของโรค รู้จักยาสำหรับรักษาโรคและรู้ว่ายาใดควรรักษาโรคใด

การรู้จักชื่อโรค ต้องรู้จักการเรียกชื่อโรคตามธาตุสมุฏฐาน ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งแต่ละธาตุสามารถแยกได้เป็น ธาตุดิน ๒๐ ประการ ธาตุน้ำ ๑๒ ประการ ธาตุ ๖ ประการ ธาตุไฟ ๔ ประการ รวมเป็น ๔๒ ประการ การเรียกชื่อย่อยลงมาจากธาตุ ๔๒ ประการ เรียกชื่อได้เป็น เสมหะ ปิตตะ วาตะ และในเสมหะสามารถเรียกชื่อได้เป็น คอเสมหะ อุระเสมหะ คุณเสมหะ ในปิตตะสามารถเรียกชื่อได้เป็น พัทธปิตตะ อพัธปิตตะ กำเดา ในวาตะสามารถเรียกชื่อได้เป็น ลมกองหยาบ (โอฬาริกาวาตะ) และลมกองละเอียด (สุขุมาวาตะ)

นอกจากนี้การเรียกชื่อโรค ยังเรียกตามสมุฏฐานเบญจอินทรีย์ ได้แก่ โสตรโรค ชิวหาโรค จักขุโรค ฆานะโรค กายะโรค และยังมีการเรียกชื่อตามอาการ ตามหมอสสมมติและเรียกชื่อตามพระคัมภีร์แพทย์เช่น ในพระคัมภีร์ปฐุมจินดากล่าวถึงอาการเจ็บป่วยที่เกิดกับเด็กที่พบได้บ่อย เช่น โรคซาง หละ ละออง ดาน

ฉะนั้น บุคคลที่ปรารถนาจะศึกษาหาความรู้ความชำนาญในการดูแลตนเอง การรักษาโรค การส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรค ซึ่งสิทธิการิยะท่านกล่าวว่า “กุลบุตรผู้มีความปรารถนาหาคุณสมบัติสำหรับตัว หรือผู้มีความปรารถนาที่จะเป็นหมอนั้น ต้องเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญในการแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้น”

ตามหลักเวชกรรมแพทย์แผนไทย ผู้ที่จะทำการรักษาผู้ป่วยในเบื้องต้นจะต้องรู้จัก ๔ ประการเสียก่อน คือ

๑. การรู้จักที่ต้งแรกเกิดของโรค ได้แก่ สมุฏฐาน ๔ ประการ คือ ๑) ชาติสมุฏฐาน ชาติเป็นที่ต้งที่แรกเกิดของโรค แบ่งออกเป็นชาติ ๔ ได้แก่ ชาติน้ำ ชาติดิน ชาติไฟ และธาตุลม ๒) อุตฺตสมุฏฐาน ฤดูเป็นที่ต้งแรกเกิดของโรค ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ๓) อายุสมุฏฐาน อายุเป็นที่ต้งแรกเกิดของโรค ได้แก่ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย และ ๔) กาลสมุฏฐาน เวลาเป็นที่ต้งแรกเกิดของโรค ได้แก่ กาลกลางวันและกาลกลางคืน นอกจากนี้ยังต้งรู้ถึงประเทศสมุฏฐาน คือ สถานที่ที่ต้งแรกเกิดของโรค เช่น ประเทศที่สูง ประเทศที่เป็นน้ำ กรวด หทราย ประเทศที่เป็นน้ำฝน เปือกตม และประเทศที่เป็นน้ำเค็ม เปือกตม

๒. รู้จักชื่อของโรค ผู้ที่เป็นแพทย์หรือหมอจะต้องรู้จักชื่อของโรคว่า คนไข้ที่มีอาการป่วย เช่นนั้นนั้นหมอทั้งหลายได้สมมติเรียกชื่อโรคอย่างไรบ้าง เช่น โรคหวัด โรคไข้ โรคลม เป็นต้น และชื่อโรคอีกต่างๆ มากมายที่มีแจ้งอยู่ในพระคัมภีร์แพทยศาสตร์ทั้งปวงท่านได้กำหนดบัญญัติต้งแต่ชื่อของโรคไว้แล้ว แต่ในพระคัมภีร์โรคนิทานนั้นท่านมิได้กล่าวชื่อโรคไว้ กล่าวเฉพาะชื่อของธาตุว่าธาตุนั้น ชื่อ นั้นพิการหรือแตกไปแต่ละประการแต่ละสิ่ง จึงมีอาการและประเภทต่างๆ ให้มนุษย์ได้รับความเจ็บป่วย เพราะฉะนั้น ความเจ็บไข้ก็มีไช่อื่นไกล คือธาตุทั้ง ๔ คือ ชาติดิน ๒๐ ชาติน้ำ ๑๒ ธาตุลม ๖ ชาติไฟ ๔ รวมเป็น ๔๒ ประการ เมื่อพิการหรือแตกไปจึงทำให้มนุษย์ได้รับความเจ็บป่วย

๓. รู้จักยาสำหรับรักษาโรค หมอจะต้องรู้สรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งจะได้นำมาปรุงเป็นยารักษาโรค การที่จะรู้ยานั้นต้งรู้จัก ๔ ประการ คือ รู้จักตัวยา รู้จักสรรพคุณยา รู้จักเครื่องยาที่มีชื่อต่างกัน รวมเรียกเป็นชื่อเดียว (พิภคยา) และรู้จักการปรุงยาที่ผสมใช้ตามวิธีการต่างๆ เช่น รู้ตัวยาด้วยลักษณะ ๕ ประการ คือ รู้จักรูป รู้จักสี รู้จักกลิ่น รู้จักรส และสรรพคุณในแต่ละตัวยา

๔. รู้ว่ายาใดควรรักษาโรคใด^๑ กล่าวคือ รู้จักการตรวจรักษาผู้ป่วย ถ้าไม่เรียนรู้ให้ชำนาญแล้วจะเป็นแพทย์ที่ดีไม่ได้ เพราะยาที่จะให้คนไข้กินนั้น ทุกสิ่งทุกขนานที่ท่านได้วางลงเป็นตำรายาไว้ล้วนเป็นยาดีที่เคยรักษาคนไข้ให้หายมาแล้วทั้งนั้น ถ้าจะว่าถึงสรรพคุณยาที่แก้โรคหายก็มีคุณอนันต์ หมอที่รู้สึกแต่ว่ายากี้ให้คนไข้กิน ถ้าพลาดพลั้งอาจทำให้คนไข้เสียชีวิตท่านจึงกล่าวไว้ว่า มีคุณกอนันต์ มีโทษกั้นันต์

๓.๑.๒ การนำองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยไปใช้

๓.๑.๒.๑ การซักประวัติ หมายถึง การถามประวัติคนไข้ ประวัติครอบครัวประวัติการเจ็บป่วยทั้งปัจจุบันและอดีต ผู้ศึกษาต้งมีไหวพริบ ช่างสังเกต ซึ่งเป็นศิลปะอันสำคัญของแพทย์

๓.๑.๒.๒ การตรวจร่างกายและตรวจอาการ ธรรมดาแพทย์ที่จะทำการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ จะต้องอวียะใหญ่น้อยให้รอบครอบ เพื่อจะได้รู้ความเป็นไปของโรค เช่น ตรวจชีพจร เพื่อทราบความหนักเบาของโรค ตรวจเส้นอัชฎากาศ เส้นสุมนา เส้นอัมพฤกษ์ ตรวจร่างกาย เพื่อรู้ส่วนพิการที่ใดที่หนึ่ง ตรวจจักษุ เพื่อรู้อาการของโรคที่แสดงทางจักษุ ตรวจปาก ลิ้น ขากรรไกรเพื่อรู้ความเป็นแผลเป็นละออง ตรวจหัวใจ ตรวจปอด ตรวจตับ ไส้เล็ก ไส้ใหญ่ ตลอดถึงกระเพาะ ตรวจปัสสาวะ ตรวจไต ตรวจจมดลูก ตรวจเฉพาะที่ป่วย เช่น ฟกช้ำ เคล็ด ยอก บวม และตรวจอุจจาระ เป็นต้น

^๑ สุวรรณ ตั้งจิตรเจริญ, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเวชกรรมแผนไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๙.

นอกจากนี้แพทย์จะต้องตรวจอาการสำหรับการแจ้งป่วยที่ผู้ป่วยมาพบแพทย์ เช่น ท้องอืดท้องเฟ้อ ไข้ ไอ เจ็บคอ ท้องผูก เบื่ออาหาร ปัสสาวะขัด ปวดหลัง ปวดคอ ปวดเท้า ปวดเข่า ฯลฯ อาการเหล่านี้ เป็นอาการที่พบได้บ่อยและสามารถให้การรักษาด้วยวิถีทางการแพทย์แผนไทย การใช้สมุนไพร และวิถีทางธรรมชาติได้

๓.๑.๒.๓ การวินิจฉัยโรค (ประมวลโรค) เมื่อทำการตรวจโรคได้ความพอที่จะลงความเห็นและตกลงใจได้แล้วจึงถึงความที่จะวินิจฉัยว่า

๑) คนเจ็บด้วยอาการเช่นนี้มีอะไรพิการ อยู่ในสมุฏฐานและพิภพใด รวมความแล้วควรจะสมมติเรียกว่าโรคอะไร

๒) โรคนี้มีที่ก่เกิดแต่อะไรเป็นเหตุ ให้รีบคิดค้นเมื่อได้ความแล้ว พึงเอาอาการนั้นๆ มาเป็นหลักวิเคราะห์ว่าคนเจ็บนั้นเกิดโรคด้วยเหตุอันใด มีอะไรขาดหรือเกิน หรือกระทบกระเทือน มีอะไรเป็นเหตุให้เจ็บไข้

๓.๑.๒.๔ การรักษาและการให้คำแนะนำผู้ป่วยด้วยวิธีการแพทย์แผนไทย ได้แก่

๑) การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาผู้ป่วย

๒) การนวด เป็นการบีบนวตเพื่อรักษาและบรรเทาการปวดเมื่อย ตลอดจนอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากเส้นเอ็น

๓) การบริหารร่างกายด้วยท่าฤๅษีดัดตน เพื่อป้องกันและบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

๔) การนั่งสมาธิให้มีความสงบทางด้านจิตใจ ใจที่สงบและจิตที่ดีย่อมส่งผลทางกายให้มีสุขภาพกายที่ดี

๕) การประคบสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายชนิดมาคลุกรวมกัน หรือห่อเป็นลูกประคบแล้วนำมาประคบหญิงหลังคลอดหรือผู้ป่วย

๖) การอบสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายๆ ชนิดมาต้มเอาไอน้ำอบแล้วต่อท่อเข้าไปในห้องอบสมุนไพร ซึ่งปลอดภัยและสะอาดกว่าการเอาเตาต้มสมุนไพรเข้าไปในกระโจมของหญิงหลังคลอดหรือผู้ป่วย

๗) การอาบสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายๆ ชนิดมาต้มรวมกันแล้วนำน้ำที่ต้มมาอาบหญิงหลังคลอดหรือผู้ป่วย

๘) การนึ่งถ่าน หมายถึง การให้ผู้หญิงหลังคลอดนั่งเหนือเตาถ่านที่โรยสมุนไพรอบเป็นผงเพื่อรมควันที่แผลบริเวณช่องคลอด

๙) การนึ่งทับหม้อเกลือ หมายถึง การเอาเกลือตัวผู้หรือเกลือสมุทรใส่ในหม้อตั้งไฟให้สุกแล้วนำมาวางบนสมุนไพรที่เตรียมไว้ ห่อผ้าแล้วนำมาประคบที่อวัยวะต่างๆ ของหญิงหลังคลอด

๑๐) การกวาดยาเด็ก หมายถึง การเอานิ้วมือป้ายยากวาด ล้วงเข้าไปในลำคอเด็กเพื่อรักษาโรคหืด หืด ละออง

๓.๑.๓ การปรับปรุงพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุก่อโรค

ตามแนวทางเวชกรรมแผนไทยเชื่อว่าการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุก่อโรคอาจช่วยป้องกันการเกิดโรคได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ็บป่วยด้วยโรคบางอย่างก็อาจแก้ไขได้โดยการปรับปรุง

พฤติกรรม เช่น การออกกำลังกาย และการตัดตนด้วยท่าฤๅษีตัดตน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยที่เน้นการจัดโครงสร้างของร่างกายให้เข้าที่ด้วยตนเอง นอกจากนี้ ยังอาจบำบัดด้วยการนวดไทย เพื่อแก้ปัญหากระดูก เส้นเอ็นพิการต่างๆ และที่สำคัญคือการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องเน้นอย่างยิ่ง ได้แก่ การนั่งสมาธิ หลักการดังกล่าว เรียกว่า หลักการ “ธรรมานามัย” ซึ่งประกอบด้วย

๓.๑.๓.๑ กายานามัย การปฏิบัติตามหลักกายานามัย ได้แก่ การออกกำลังกาย การตัดตนด้วยตนเอง การกินอาหารให้ถูกกับธาตุ คือ ถูกกับธาตุเจ้าเรือนและสมุฏฐานต่างๆ ที่มีผลต่อสุขภาพ การกินแต่พอเหมาะ มีสติในการกิน การนอน และพึงสำนึกเสมอว่า อายุมากกว่า ๓๒ ปี เข้าสู่ปัจฉิมวัยแล้วควรดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

๓.๑.๓.๒ จิตตานามัย การปฏิบัติตามหลักจิตตานามัย ได้แก่ การฝึกสมาธิให้จิตเข้มแข็ง จิตมีพลัง เกิดปัญญา เกิดความสุขสงบ จะทำให้ความต้านทานโรคดีขึ้น เมื่อจิตเข้มแข็ง เกิดปัญญา ย่อมมีการเลือกพฤติกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพ ไม่ตามใจตนเองด้วยกิเลส และความอยากคือตัณหา

๓.๑.๓.๓ ชีวิตานามัย การปฏิบัติตามหลักชีวิตานามัย ได้แก่ การดำรงชีวิตด้วยทางสายกลาง เลี่ยงชีวิตชอบยอมไม่เกิดความเครียด ไม่ผิดศีล รักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ รักษาสิ่งแวดล้อมให้สะอาด สมดุลไปด้วยธาตุทั้ง ๔ ภายนอกมีวินัย ไร้มลภาวะ

๓.๑.๔ การรักษาด้วยวิธีธรรมชาติ

การรักษาด้วยวิธีธรรมชาติหรือที่เรียกว่า ธรรมชาติบำบัด เป็นวิธีการรักษาที่ใช้กันมาตั้งแต่โบราณ เช่น การใช้แสง สี เสียงไฟระ การใช้ความเย็น ความร้อน การใช้น้ำ อาหาร การออกกำลังกาย กลิ่นหอม การพักผ่อน กิจกรรมบำบัด เช่น โยคะ การนั่งสมาธิ แพทย์สามารถเลือกใช้กิจกรรมที่เหมาะสมแก่ผู้ป่วย ตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยเกิดภาวะเครียด ต้องหาสาเหตุที่ทำให้เครียดและแก้ไขที่สาเหตุนั้นๆ โดยอาจใช้วิธีจัดกิจกรรมสัมผัสธรรมชาติ ไปดูน้ำตก ภูเขา ทะเล สวนพฤกษชาติต่างๆ ที่มีต้นไม้สีเขียว ดอกไม้ที่สวยงาม แนะนำการฟังเทศน์ การปฏิบัติธรรมให้จิตใจมีความสงบ ให้รู้จักตนเอง รู้ว่ามนุษย์มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา ควรใช้ชีวิตที่เหลืออยู่อย่างคุ้มค่า รู้จักรักตนเอง หมั่นดูแลสุขภาพของตนเอง รู้จักปล่อยวางการคิดเรื่องกังวลต่างๆ ผลที่ตามมาอาจเกิดภาวะเครียดโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นสาเหตุก่อโรคได้มากมายเพราะภาวะทางจิตย่อมส่งผลต่อทางกายได้

๓.๑.๕ จรรยาและคุณธรรมของแพทย์

ผู้ที่จะเป็นแพทย์หรือหมอนั้น ไม่ใช่จะรู้เพียงแต่วิชาความรู้ในยาและรู้จักโรคประการเดียวเท่านั้น หมอต้องเป็นคนมีธรรมาศัยเรียบร้อยเป็นที่พอใจของคนทั้งหลายด้วย จึงจะเป็นแพทย์ที่ดีได้ ถ้าเป็นเพียงแต่รู้วิชาแพทย์ แต่ไม่เป็นผู้มีความโอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลายแล้ว ก็ไม่มีใครนับถือ ย่อมทำให้ความรู้ของตนเสื่อมไปด้วย

แพทย์ที่ดีนั้น จะต้องมีความประพฤติ (คุณธรรมอันเป็นเครื่องประดับของหมอ) ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ คือ

- ๓.๑.๕.๑ มีเมตตาจิตแก่คนไข้ โดยไม่เลือกชาติ ชั้น วรรณะ
- ๓.๑.๕.๒ ไม่เห็นแก่ลาภผลที่จะได้แก่ตน
- ๓.๑.๕.๓ ไม่โอ้อวดความรู้ให้คนไข้หลงเชื่อ
- ๓.๑.๕.๔ ไม่ปิดบังความเขลาของตนเองไว้

- ๓.๑.๕.๕ ไม่ปิดบังความดีของผู้อื่นไว้
 ๓.๑.๕.๖ ไม่กีดกั้หมอคนอื่นที่มีความรู้ดีกว่า
 ๓.๑.๕.๗ ไม่ลุ่มอำนาจแก่อคติทั้ง ๔ อันได้แก่ ฉันทาคติ (ความรักใคร่พอใจ) โทสาคติ (ความโกรธ) ภยาคติ (ความกลัว) และโมหาคติ (ความหลง)
 ๓.๑.๕.๘ ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้ง ๘
 ๓.๑.๕.๙ มีhiriโอดตັปะ ละอายสะอิดงายต่อบาป
 ๓.๑.๕.๑๐ ไม่เป็นคนเกียจคร้าน เผลอเรอ และมักง่าย
 ๓.๑.๕.๑๑ มีโยนิโสมนสิการ (ตรัสรู้อยู่ในใจโดยแยบคาย มีความละเอียดสุขุม มีสติใคร่ครวญ)

๓.๑.๕.๑๒ ไม่เป็นคนมีสันดานอันประกอบด้วยความมัวเมา

จึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโรคกับหลักเวชกรรมและการรักษาพยาบาลตามแนวแพทย์แผนไทย ผู้ที่จะเป็นแพทย์ต้องเรียนรู้ที่ตั้งแรกเกิดของโรค รู้จักชื่อของโรค รู้จักยาสำหรับรักษาโรคและรู้ว่ายาดังกล่าวควรรักษาโรคใด การซักประวัติและการตรวจร่างกายตามแนวทางแพทย์แผนไทยจะช่วยให้ได้ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยเพื่อวางยาและรักษาโรคให้กับผู้ป่วย ซึ่งในการตรวจโรคนั้นแพทย์จะต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ต้องดูแลผู้ป่วยอยู่เสมอไม่ว่าจะมีอาการหนักเบาก็ต้องแก้ไขในเบื้องต้น การรักษาโรคตามหลักเวชกรรมแพทย์แผนไทย เป็นการวางยาให้ถูกกับโรคตามหลักของการรักษาด้วยสมุนไพร การปรับพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุให้เกิดโรคโดยใช้หลักธรรมานามัย การรักษาด้วยการนวด อบ ประคบสมุนไพร การนึ่งหม้อเกลือ การรักษาด้วยวิธีธรรมชาติและการให้คำแนะนำการปฏิบัติตนแก่ผู้ป่วยและที่สำคัญต้องมีคุณธรรมของแพทย์เป็นเครื่องประดับ มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้ป่วย มีอหิสาภัยร้ายร้อยเป็นที่พอใจของคนทั้งหลายด้วย

๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างโรคทางกายตามหลักเวชกรรมแนวพุทธในพระไตรปิฎก

โรคทางกายเกิดขึ้นได้ด้วยสาเหตุหลายประการ คือ โรคเกิดจากดี เสมหะ ลม ไซสันนิบาต ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่าเสมอ การใช้ความเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม หนาว ร้อนหิว กระจาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ^๒ ธาตุ ๔ ไม่สมดุล^๓ การไม่รูประมาณในการบริโภค^๔ การถูกสัมผัสจากเหลือบุงและสัตว์เลื้อยคลาน^๕ การถูกทำร้าย การมีอายุมาก ความเศร้าโศก และการมีโทษะมาก เป็นต้น

การรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางกายนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุมีเครื่องยาไว้ใช้เพื่อบรรเทาความทุกข์ที่เกิดจากโรคเบียดเบียนทางร่างกาย ดังปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยาชื่อ ขมิ้น ขิงสด ข่า ว่านเปราะ ว่านน้า อุตพิต แผลก หัวหมู และรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่ แต่ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน เธอรับประทานแล้วเก็บ

^๒ อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๙-๑๓๑.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑/๓๐๖-๓๐๗, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗.

^๔ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๕/๑๓๔.

^๕ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๘.

ไว้ฉันเมื่อมีเหตุจำเป็นจึงฉันได้”^๖ โดยให้ใช้ตามความจำเป็นและตามความเหมาะสมกับโรค ได้แก่ เกสซ์ ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่เป็นได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลือง ฉันอาหารไม่ได้ให้รับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้นานถึง ๗ วัน และให้ฉันได้ตลอด นอกจากเกสซ์ทั้ง ๕ แล้วยังใช้สมุนไพรที่ได้จากต้นไม้ต่างๆ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ แร่ธาตุต่างๆ เช่น เกลือ กำมะถัน ผงมูลโคแห้ง แก้วผลพุพองและกลืนตัว และยานัตถ์แก้ปวดหัว^๗ เป็นต้น เป็นยารักษาโรคทางกาย

ความสัมพันธ์ระหว่างโรคทางกายกับหลักเวชกรรมนั้น ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน โรคทางกายหากจะแยกตามลักษณะของผู้ป่วยมี ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) รักษาหรือไม่รักษาก็ไม่หาย ๒) รักษาหรือไม่รักษาก็ตามหายเอง และ ๓) รักษาเท่านั้นจึงหาย ไม่รักษาไม่หาย^๘ ข้อความนี้พระพุทธองค์ ทรงแสดงไว้ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^๙ ว่า ๑) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่หายจากอาการป่วย ๒) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ได้ก็ตาม ก็หายจากอาการป่วย ๓) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายเท่านั้น จึงหายจากการป่วยไข้

การรักษาพยาบาลโรคแต่ละโรคนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยหลักเวชกรรม หมอที่ชำนาญในการรักษาโรคต้องรู้จัก ๔ ประการในเบื้องต้นก่อน คือ ๑) รู้ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ๒) รู้จักชื่อโรค ๓) รู้จักยาสำหรับแก้โรค และ ๔) รู้ว่ายาอย่างใดจะควรแก้โรคชนิดใด โรคจึงจะทุเลาเบาบางหรือหายได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างโรคกับหลักเวชกรรมต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน การที่พระพุทธองค์ ทรงอนุญาตการแสวงหาสมุนไพรมารักษาโรคที่เกิดขึ้นกับภิกษุผู้ป่วยก็เป็นการนำความสัมพันธ์ระหว่างสมุนไพรซึ่งใช้เป็นยาในการรักษาโรคกับหลักเวชกรรมมาวินิจฉัยโรคทางกายแล้วทำการรักษาให้หายจากอาการที่กำลังประสบอยู่เพื่อสงเคราะห์ภิกษุในเบื้องต้น トラบโดที่สุขภาพร่างกายมีความเจ็บป่วยแล้ว ก็ไม่เอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ได้ ย่อมส่งผลกระทบต่อจิตใจโดยตรง

๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างโรคทางใจตามหลักเวชกรรมแนวพุทธในพระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรค ๒ อย่างคือ โรคทางกายและโรคทางใจ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายโรค ๒ อย่าง คือ โรคทางกายและโรคทางใจ สัตว์ผู้อ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง พอยังมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวว่าตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้ยาก ยกเว้นผู้หมดกิเลสแล้ว”^{๑๐}

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^๘ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พระสงฆ์กับสาธารณสุขชุมชน, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสาธารณสุขในพระไตรปิฎก ชุดที่ ๓, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์, มปป.), หน้า ๕.

^๙ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๖๑/๑๕๑.

^{๑๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

สาเหตุที่เป็นโรคทางใจหรือทางจิตนั้นก็คือ จิตมีกิเลสตัณหา จึงทำให้ตัณรณเกิดทุกข์ใจ ดังที่ท่านได้แสดงสาเหตุแห่งความทุกข์ไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๑} ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาเหตุแห่งความทุกข์ (ความเจ็บป่วยทางจิต) อันเป็นความจริงอันประเสริฐนี้ คือตัณหาอันให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนดเพิลิตเพลินในอารมณ์ เพลินไปในที่นั่นที่นี้ ได้แก่ ความอยากในกาม ความอยากเป็น ความไม่อยากมีอยากเป็น (ความเบื่อหน่าย)” เพราะตัณหาเป็นสาเหตุนี้เอง จึงทำให้มนุษย์ตัณรณทางจิตอย่างไม่มีเวลาหยุดนิ่ง เกิดเป็นโรคทางด้านจิตใจอยู่ตลอดเวลาจนถึงกับพระองค์ ตรัสว่า “นตถิ ตณฺหา สมนํ หนิ”^{๑๒} แปลว่า “แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี”^{๑๓} เพราะแม่น้ำอื่นยังมีเวลาเต็มแต่แม่น้ำตัณหาไม่มีเวลาเต็ม ไม่มีเวลาพัก ไหลไปเรื่อยๆ พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายความยิ่งใหญ่ของตัณหาถึงกับอุทานว่า พุดถึงความสูงของตัณหา พรหมโลกก็ยังต่ำไป พุดถึงความกว้าง จักรวาล ก็แคบเกินไปเสียแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่จะยืนยันตนเองปราศจากโรคทางจิต แม้ชั่วครู่เดียว ไม่ปรากฏ ยกเว้นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสอาสวะแล้วเท่านั้น^{๑๔}

การรักษาพยาบาลโรคทางใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีความเชี่ยวชาญในด้านการรักษาโรคทางใจโดยเฉพาะกล่าวคือ ทรงเป็นแพทย์ในทางวิญญาน ท่านเปรียบเทียบโรคทางกาย รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันก็หายได้ แต่โรคทางวิญญาน คือโรคทางความคิดหรือโรคทางกิเลสตัณหา ได้แก่ จิตหรือมโนส่วนลึกที่มันเป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะคืออวิชชาหรือมิจฉาทิฎฐิ ต้องใช้แพทย์ทางวิญญาน คือ “พระพุทธเจ้า” มารักษาด้วยยา คือ “ธรรมะ” เท่านั้นถึงจะหายขาดจากโรคทางวิญญานนี้ได้^{๑๕} โดยทรงมีวิธีการรักษาคือทรงใช้ญาณตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้ว ก็ทรงวางยา (การแสดงธรรม) คือ ธรรมโอสธ เพื่อเป็นการสกัดตันตอของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า^{๑๖}

๓.๔ พุทธวิธีการบำบัดรักษาโรคทั่วไป

ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมูภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุมีเครื่องยาต่างๆ ใว้ใช้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรค และทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และ การใช้วิธีการต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษา ดังนี้

๑. ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันทอาหารไม่ได รับประเคนเก็บไฉฉันทาน ๗ วัน และฉันทตลอดเวลา

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๗.

^{๑๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒๕/๑๕๑/๑๑๐.

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พระสงฆ์กับสาธารณสุขชุมชน, หน้า ๖.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า คำนำ.

^{๑๖} พระครูอินทสารวิจักข์ อินทสโร (กิจโร), “ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

๒. ทรงอนุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ คือ น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม้น้ำ น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันทายาใช้บำรุงสุขภาพได้^{๑๗} ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนทได้นำข้าวยาคุซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียวและงาบดถวาย ทรงดื่มแล้วหายจากการประชวร^{๑๘} พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยามีประโยชน์ ๕ ประการ คือ บรรเทาความหิว บรรเทาความกระหาย ทำให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร^{๑๙}

๓. การใช้ความร้อน เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะเพื่อบำบัดรักษาโรค ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ รมด้วยใบไม้ การรมใหญ่ และทรงอนุญาตนำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ใส่อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้ ทรงอนุญาตให้รมควัน ทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว **การพักผ่อนอิริยาบถ** สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน พระองค์ทรงมีอาการปวดหลังทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สารีบุตร...จงแสดงธรรมมีกถาแกภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”

๔. ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัด ภิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีต่างๆ คือ การผ่าตัดเนื้องอก ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ น้ำมันทาแผล ผ้าเก่าซับน้ำมันที่ไหลเยิ้ม

๕. การเสด็จเยี่ยมและพยาบาลภิกษุไข ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จเยี่ยมภิกษุที่โรงไข้ (ศิลาศาลา) ทรงพบภิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกทอดทิ้งนอนจมอุจจาระไม่มีใครพยาบาลพระองค์รักษาพยาบาลดังพุทธดำรัสว่า “อานนทเธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ภิกษุนี้” พระอานนททูลสนองพระดำรัสแล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ท่านพระอานนทขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประคองศีรษะขึ้นท่านพระอานนทยกเทวาทบนเตียง^{๒๐} จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย ความสะอาดทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัย โปร่งโล่งสบาย เป็นปัจจัยหนึ่งส่งเสริมให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น

๓.๕ การบำบัดรักษาโรคด้วยพุทธโอสถ

การบำบัดรักษาโรคด้วยพุทธโอสถ หมายถึง การรักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคทางวิญญาณโดยพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงวินิจฉัยโรคด้วยข่ายคือญาณ เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้วก็เสด็จไปทำการรักษา ทรงวางยาเพื่อเป็นการสกัดตันตของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า พระพุทธองค์ทรงแนะนำหลักทั่วไปในการแก้ความคิด ความดำริที่เป็นอกุศล ดังนี้

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒, ๖๓.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔/๓๐.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๙, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๗/๓๕๐

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

๑. โรคโงะ ทรงสอนให้เป็นผู้รู้จักพอ รู้จักการถือสันโดษ และรู้จักการให้ทาน^{๒๑}
๒. โรคโทสะ ทรงสอนให้เป็นผู้มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และรู้จักการให้อภัย^{๒๒}
๓. โรคโมหะ ทรงสอนให้เป็นผู้รู้จักการศึกษา (สุตะ) การเจริญสติสัมปชัญญะและการหมั่นเจริญภาวนา^{๒๓}

การใช้พุทธานุภาพ ก็จัดได้ว่าเป็นพุทธโอสธอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาทำการรักษาโรคทางกาย ซึ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยย่อว่า

สมัยหนึ่ง มีอุบาสิกาชื้อสุปปยา มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา นางจึงได้ตัดชิ้นเนื้อของตนเองไปปรุงอาหารแทนเนื้อสัตว์ถวายแด่ภิกษุอาพาธ หลังจากนั้น นางก็ป่วยพระพุทธร่องค์ทรงทราบการไผ่สบายของนาง ทรงแสดงพุทธานุภาพรักษาแผลของนางให้หายเป็นปกติ นางได้กล่าวสรรเสริญพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “น้าอัศจรรย์จริงหนอ ท่านผู้เจริญ ไม่เคยปรากฏ ท่านผู้เจริญ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เพียงใดเห็นพระองค์เท่านั้นแผลใหญ่กลับหายเป็นปกติ มีผิวพรรณเรียบสนิท เกิดโลมชาติ”^{๒๔}

๓.๖ การบำบัดรักษาโรคด้วยธรรมโอสธ

การบำบัดรักษาโรคด้วยธรรมโอสธ หมายถึง การนำธรรมะบางหมวดมาแสดงให้ผู้ป่วยทางจิตใจได้รับฟัง เมื่อฟังแล้วใคร่ครวญพิจารณาตามธรรมนั้น ทำให้จิตใจสงบระงับ ผ่อนคลาย เป็นสมาธิ ส่งผลไปถึงกายให้หายจากโรคทางกายและโรคทางใจได้

พระพุทธเจ้า ทรงนำพระธรรมโอสธมาบำบัดรักษาโรคให้กับภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์จะนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑. ทรงแสดง “โพชฌงค์ ๗” บำบัดรักษาอาการอาพาธของพระจุนทะ พระมหากัสสปะ และพระมหาโมคคัลลานะ

ข้อสังเกต พระพุทธเจ้าและพระสาวกบางรูป ฟังสวดสาธยายธรรมโพชฌงค์ ๗ แล้วสามารถรักษาโรคได้ทันทีนั้น เพราะท่านเหล่านั้นล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น เป็นบุคคลผู้ผ่านการฝึกอบรมศีล สมาธิ และปัญญาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกประการแล้ว

๒. ทรงให้พิจารณาชั้น ๕ คือ ให้พระอัสสี ซึ่งมีความทรมานทรมายเพราะคิดว่าตนนั้นเสื่อมจากสมาธิ พระองค์ตรัสบอกอย่าได้ยึดถือสมาธินั้นเลย หากมีศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว ไม่ควรที่จะทรมานทรมายอะไรอีก ตรัสสอนให้พิจารณาเรื่องชั้น ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทรงสอนให้พิจารณากำหนดรูชัฏเวทนา ๓ อย่างคือ สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ล้วนแต่ไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพิลิตเพิลิน หลังจากตายไปก็ให้กำหนดรูชัฏในอาการเช่นนี้ และกรณีของพระติสสะก็เช่นกัน ทรงให้พิจารณาเรื่องชั้น ๕ ว่า “อีกไม่นาน กายนี้จะนอนทับแผ่นดิน ปราศจากวิญญานเหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งแล้ว หาประโยชน์ไม่ได้” พระติสสะพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเสร็จพระติสสะก็บรรลุมรรคเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับดับขันธไปในเวลาเดียวกัน

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓-๘๖/๗๒-๗๘, พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗-๔๘.

^{๒๒} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕-๒๗๙, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕-๒๖๙.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓-๘๖/๗๒-๗๘.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐-๘๒.

๓. ทรงแนะนำที่ฆาฏ และอุบาสกคนหนึ่งที่กำลังอาพาธหนักว่า ๑) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ๒) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๓) จักมีความเสื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ๔) จักตั้งตนอยู่ในศีลที่พระอริยะสรเสรีญ และทรงแนะนำให้ที่ฆาฏพิจารณาว่าสังขารทั้งปวงนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ที่ฆาฏได้พิจารณาเห็นตามนั้น หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จออกไปไม่นานที่ฆาฏก็ถึงแก่กรรม พระพุทธองค์ได้ตรัสในเวลาต่อมาว่าอานิสส์จากการที่ที่ฆาฏพิจารณาตามที่พระองค์ได้ตรัสสอน ที่ฆาฏได้บรรลุเป็นพระอนาคามี

๔. ทรงกล่าวว่าผู้ที่ปฏิบัติตนตามข้อปฏิบัติแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ครบถ้วนสมบูรณ์แล้วจะทำให้ไม่แก้อย่างถาวรได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ชรา คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวยุ่น ความเสื่อมอายุ....เพราะชาติเกิด ชราและมรณะจึงเกิด เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เท่านั้นคือ สัมมาทิฎฐิ...ชื่อว่าปฏิบัติทำให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ

๓.๗ การบำบัดรักษาโรคด้วยสังฆโอสถ

การบำบัดรักษาโรคด้วยสังฆโอสถ หมายถึง การที่พระสงฆ์ได้สงเคราะห์ผู้ป่วยช่วยบรรเทาความเจ็บปวดทรมานกายและผ่อนคลายความเครียดวิตกกังวลใจต่างๆ อีกทั้งคอยให้สติพิจารณาธรรมตั้งอยู่ในความไม่ประมาทและสอนให้อยู่กับความจริงของชีวิตในปัจจุบันด้วยการสวดบ้าง ด้วยการสาธยายธรรมบ้าง แสดงธรรมบ้าง

พระพุทธองค์ทรงได้แนะนำให้พระสงฆ์ผู้อุปัฏฐากช่วยสวดสาธยายธรรมให้ฟังเมื่อครั้งที่ทรงประชวรและก็ทรงหายจากอาการประชวรด้วย และเมื่อคราวที่พระศิริมานนท์อาพาธหนัก ทรงมอบให้พระอานนท์ไปเยี่ยมแทน และโปรดให้พระอานนท์นำสัญญา ๑๐ ไปสวดสาธยายบทแห่งธรรมให้พระศิริมานนท์ฟังแล้วอาพาธหนักก็สงบระงับไปทันที

พระสงฆ์จำนวนหนึ่ง ได้ไปเยี่ยมอาการอาพาธของพระอนุรุทธะ ได้ถามถึงหลักธรรมที่พระอนุรุทธะใช้อยู่ ท่านตอบพระสงฆ์เหล่านั้นว่า ท่านมีจิตตั้งมั่นอยู่ใน สติปัฏฐาน ๔ ทุกขเวทนาทางกายที่เกิดขึ้น จึงไม่สามารถครอบงำจิตท่านได้

พระสารีบุตรและพระอานนท์ แสดงธรรมให้นอนาถปณทิกคหบดี พิจารณาเห็นว่าอายตนะภายนอก ๖ อายตนะภายใน ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ ธาตุ ๖ ชั้น ๕ อรูปฌาน ๔ โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ ๖ เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น นอนาถปณทิกคหบดีเกิดปีติซาบซึ้งในธรรมถึงกับร้องไห้ เนื่องจากได้ฟังธรรมที่ละเอียดประณีตลึกซึ้ง จากนั้นไดกล่าวขอร้องให้มีการแสดงธรรมชั้นสูงที่ละเอียดลึกซึ้งเช่นนี้ แก่คฤหัสถ์อื่นๆ ได้รับฟังต่อไป เพราะบุคคลผู้ฉลาด มีปัญญารูธรรม และเข้าใจโดยยังมีอยู่มาก นอนาถปณทิกคหบดี สิ้นชีวิตลงอย่างสงบ ได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นดุสิต

๓.๘ สรุป

การรู้ที่ตั้งแต่แรกเกิดของโรค รู้จักชื่อของโรค รู้จักยาสำหรับรักษาโรคและรู้ว่ายาใดควรรักษาโรคใด การซักประวัติและการตรวจร่างกายตามแนวทางแพทย์แผนไทยจะช่วยให้ได้ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยเพื่อวางยาและรักษาโรคให้กับผู้ป่วย ซึ่งในการตรวจโรคนั้นแพทย์จะต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ต้องดูแลผู้ป่วยอยู่เสมอไม่ว่าจะมีอาการหนักเบาก็ต้องแก้ไขในเบื้องต้นจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันเช่นเดียวกับหลักเวชกรรมและการรักษาพยาบาลในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการเดียวกันกับหลักปฏิจจสมุปบาท ดังปรากฏในสังยุตตนิกายมหาราวรรคว่า “อริยสาวกนั้นเห็นแจ้งแทงตลอดอริยธรรมด้วยปัญญา เป็นอย่างไร คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ มนสิการโดยแยบคายด้วยดีซึ่งปฏิจจสมุปบาท คือเมื่อเหตุ (มีวิขาเป็นต้น) นี้มีผล (มีสังขารเป็นต้น) นี้จึงมี เพราะสหชาติปัจจัยนี้เกิด ผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ ผลนี้จึงดับ คือ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มิได้ด้วยประการฉะนี้ เพราะอวิชาดับไม่เหลือด้วยวิราคะสังขารจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวล